

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันมนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นโลกไปมาก จนทำให้ทรัพยากรเหลือน้อยและก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างมากมาย ซึ่งจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นก็ยิ่งเกิดการแย่งชิงทรัพยากรกันมากขึ้น อีกทั้งมนุษย์ยังมีพฤติกรรมที่สุรุ่ยสุร่ายในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงควรแก้ที่ตัวมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นมาตรการสำคัญในการแก้ปัญหา เพราะการศึกษาที่ถูกต้องจะสามารถปลูกฝังความรู้ ความเชื่อ เจตคติและค่านิยม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการตัดสินใจและพฤติกรรมต่าง ๆ (เย็นใจ เลาหวนิช , 2525, หน้า 13) และถือได้ว่าเป็นมาตรการที่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างถาวร (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2530, หน้า 7) ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ที่ว่า “ข้าพเจ้าคิดว่าการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องนี้อย่างถ่องแท้ และเป็นการแก้ปัญหาที่สาเหตุอย่างแท้จริง” (อ้างใน วราพร ศรีสุพรรณ, 2536, หน้า 3)

สำหรับการให้ การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเรียกว่าสิ่งแวดล้อมศึกษาซึ่งหมายถึง กระบวนการของการเสริมสร้างค่านิยม และความเข้าใจในอันที่จะพัฒนาประสบการณ์ และเจตคติ ที่จำเป็นต่อความเข้าใจและเห็นคุณค่าของความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเงื่อนไขการปฏิบัติ ที่นำไปสู่การตัดสินใจและกำหนดพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม (วัฒนา เต่าทอง, 2535, หน้า 68)

เต็มดวง รัตนทัศนีย์ (2528, หน้า 13) กล่าวว่าการพัฒนา ที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและข้อผูกพันต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อปรัชญาทั่วไปของสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยเน้นที่การพัฒนาด้านเจตคติมากกว่าทักษะด้านความรู้ ความจำ ซึ่งสอดคล้องกับ ฉลาดราช รมิดานนท์ (2532, หน้า 21) ที่ได้เน้นว่าการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมิได้อยู่ที่การหาข้อมูลเกี่ยวกับ

สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จะต้องสร้างเจตคติ ค่านิยมและจิตสำนึกที่จะนำไปสู่การป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมและเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ด้วย และมนัส สุวรรณ (2537ก, หน้า 49) ให้ความเห็นว่าการให้การศึกษา การปลูกฝังจิตสำนึก และการสร้างความตระหนักให้แก่เยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ได้ผล จำเป็นต้องปลูกฝังตั้งแต่ยังเด็ก

หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ธรรมชาติแวดล้อม และสามารถปฏิบัติตนในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งกลุ่มประสบการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมมากที่สุดคือกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยมีจุดประสงค์เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณลักษณะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2535, หน้า 25)

- มีความรู้และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับสังคมและธรรมชาติ มีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ
- สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง
- มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

แต่การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันยังไม่ได้เน้นการปลูกฝัง และพัฒนาให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงผลกระทบของภาวะแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต อันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์อย่างจริงจัง รวมทั้งไม่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาที่มุ่งสร้างเจตคติและพฤติกรรมที่เป็นการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (สมศรี จันทร์รุ่งมณีกุล, 2539, หน้า 5) ทั้งนี้เป็นเพราะครูใช้วิธีการสอนแบบเดิมคือเน้นการอ่านจากหนังสือเรียน การบอกเล่าเนื้อหาสาระต่าง ๆ และสรุปให้นักเรียนจดบันทึก การสอนจึงเน้นเนื้อหาเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบเรียนสำเร็จรูปที่จัดทำโดยสำนักพิมพ์เอกชนซึ่งมีอย่างแพร่หลาย นักเรียนจึงเรียนแบบท่องจำและรู้แคบ ขาดการปฏิบัติและการค้นพบด้วยตนเอง อีกทั้งกิจกรรมการเรียนการสอนมักเกิดขึ้นภายในห้องเรียนเป็นหลัก ยังไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนศึกษาหาความรู้จากหลาย ๆ แหล่ง หลาย ๆ สถานที่ เช่น ชุมชน สังคมรอบตัว และธรรมชาติแวดล้อม นักเรียนขาดการมีส่วนร่วม การคิด และการตัดสินใจ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ [สปช.] กระทรวงศึกษาธิการ, 2539, หน้า 1-4)

กิจกรรมการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาที่เน้นกระบวนการสร้างนิสัย เป็นกระบวนการที่ปลูกฝังให้นักเรียนมีความตระหนัก มีนิสัยเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (หน่วยศึกษานิเทศก์ สปช., 2539ค, หน้าคำนำ) โดยมีจุดเน้นอยู่ที่การกระตุ้น ท้าทายความรู้สึกให้

ประสบการณ์คิดตัดสินใจเป็นสิ่งคอยเตือนและสร้างสำนึก ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน และเน้นการลงมือทำของนักเรียน อีกทั้งให้นักเรียนเป็นผู้สรุปความรู้เอง (หน่วยศึกษานิเทศก์ สปช., 2539ฯ, หน้า 22)

กระบวนการสร้างนิสัยประกอบด้วยกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน 6 ขั้นตอน คือ

1. รับรู้ (สังเกต)
2. คิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ
3. สังเคราะห์ (สร้างแนวปฏิบัติที่เหมาะสม)
4. ลงมือปฏิบัติ
5. ประเมินผล/ปรับปรุง
6. เข้าร่วมในการปฏิบัติงาน

(หน่วยศึกษานิเทศก์ สปช., 2539ฯ, หน้า 21)

ซึ่งกิจกรรมที่เป็นขั้นตอนดังกล่าวสอดคล้องกับระดับขั้นพัฒนาของพฤติกรรมด้านคุณลักษณะ ถ้าโรงเรียนจัดกิจกรรมตามขั้นตอนอย่างถูกต้อง นักเรียนจะเกิดคุณลักษณะที่ต้องการเป็นกิจนิสัยอย่างถาวร (สปช. กระทรวงศึกษาธิการ, 2539, หน้า 17)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะนำกระบวนการสร้างนิสัย มาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน สิ่งแวดล้อมศึกษากับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เพื่อศึกษาว่ากระบวนการสร้างนิสัยจะช่วยพัฒนาจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนได้มากน้อยเพียงใด เพื่อจะได้นำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนเรียน และหลังเรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและ หลังเรียนหน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

การเรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย ผู้วิจัยใช้ตามแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สิ่งแวดล้อมศึกษาที่เน้นกระบวนการสร้างนิสัยของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยนำมาปรับให้เหมาะสมกับผู้เรียนและสภาพท้องถิ่น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2541 กลุ่มโรงเรียนพญาเม็งราย อำเภอ พญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย หากกลุ่มตัวอย่างมา 1 ห้องเรียน โดยการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Sampling)
2. เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นเนื้อหาหลักสูตรเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 หน่วยที่ 3 “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา”
3. ตัวแปรที่ศึกษา
 - 3.1 ตัวแปรต้น ได้แก่การเรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย
 - 3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่
 - 3.2.1 จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม
 - 3.2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา”

นิยามศัพท์เฉพาะ

จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความรู้สึกระหนัก รัก ห่วงใย เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยการเกิดพฤติกรรมด้านเจตพิสัย ในขั้นรับรู้ ขั้นการตอบสนอง ขั้นการเห็นคุณค่าและขั้นการจัดระบบ ตามแนวคิดของแครชโวลและคณะ (อ้างใน ล้วน สายยศ, 2537, หน้า 30-31)

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หมายถึง คะแนนที่ได้จากการทำแบบทดสอบหน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

กระบวนการสร้างนิสัย หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อปลูกฝังคุณลักษณะและบุคลิกภาพของนักเรียนโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม (Active Participation)

ในการทำกิจกรรมการเรียนรู้การสอนมากที่สุด ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน 6 ขั้นตอน คือ

1. รับรู้ (สังเกต)
2. คิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ
3. สังเคราะห์ (สร้างแนวปฏิบัติที่เหมาะสม)
4. ลงมือปฏิบัติ
5. ประเมินผล/ปรับปรุง
6. ซ้อมในการปฏิบัติงาน

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมของนักเรียนในระดับประถมศึกษา
2. เป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับประถมศึกษา